

Dávid és Isten kapcsolata a zsoltárookban

■ ÓCSAI ZOLTÁN

A zsoltárokról általában

A görög *pszalmosz* szó leginkább a héber *mizmornak* – ének-zenei kíséretnek – felel meg, és a megnevezés ötvenhét zsoltár feliratában szerepel. A zenei kíséret nem minden esetben szükséges, de összességében az istentiszteleti használat nagyon fontos. Bár most nem ez a fő téma, de valamilyen mértékben érintenünk kell az egész könyv szerkezetét, a keletkezése körüli vitákat. Ismertetni kell a könyv felosztását, használatát, szerzőit, stílusát. A könyv a héber kánonban a könyvek harmadik csoportjában, az „Írások” elején foglal helyet. Már a legkorábbi időkben is nagy jelentőséget tulajdonítottak az egyes könyvek stílusának, használatának. Mi sem kerülhetjük ki ezt a megkülönböztetést. Különösen nem tehetünk úgy, mintha a zsoltárookban megfogalmazott imádságok, himnuszok valamilyen elméleti dogmatikát tartalmaznának. Keletkezésének pontos időpontját nem tudjuk, de a Kr. e. 3. század végén, a 2. század elején már a ma ismert formájában létezett. Ez abból a szempontból érdekes, hogy a benne lévő gondolatokat mennyire lehet Dávidnak tulajdonítani. Van, hogy az egész könyvet Dávidnak tulajdonítják, van, hogy csak egyes részeit. De a Dávidnak tulajdonított zsoltárookban is felfedezhető minimum kétfajta teológia, a jahvista és az elohista. A zsoltárok feliratai is nagyon vegyesek. Vannak feliratok nevekkal, zenészcsoportokkal ellátva, ezek közül hetvenhárom zsoltár feliratában szerepel Dávid neve. Azután vannak műfaji és az előadás módjával kapcsolatos feliratok is, valamint a keletkezés körülményeire utaló feliratok. A mi témánk szempontjából ezek a legizgalmasabbak. Tizenhárom (3, 7, 18, 34, 51, 52, 54, 56, 57, 59, 60, 63, 142) olyan zsoltár van, amelyben Dávid életének egy konkrét eseménye van megadva, mint amelyre válaszul írta Dávid azt a zsol-

tárt. Több olyan zsoltár van, amelyben Dávid szerepel a feliratban, de olyan elemek szerepelnek a szövegben, amelyek későbbi keletkezésre utalnak, például a templomra vagy a fogságra való utalás. Ettől függetlenül azt gondolom, hogy ezeket a zsoltárokat is fel lehet használni a téma kifejtéséhez.

Bár alapvetően énekelt szövegek voltak ezek, de a zsidóságnak és később a kereszténységnek is imakönyve lett a Zsoltárok könyve. Így érdemes vizsgálni a zsoltárok stílusát, költőiségét, tartalmi sokszínűségét is. De érdekes kérdés a zsoltárok és a kultusz kapcsolata is. Számtalan történelmi tény bizonyítja, hogy a kettő egymásra gyakorolt hatása nagyon is összetett. Egy énekeskönyv, egy liturgia nemcsak egy kialakult hitvallás lecsapódása, költészetté formálása, hanem fordítva is igaz, az énekek és az imádságok is formálják a hitvallást. Ezzel kapcsolatban két dolgot kell még megemlítenünk. Az egyik, hogy a zsoltárok zeneisége különösen fontos Dáviddal kapcsolatban. Ő lantjátékos is volt, sőt nem egyszerűen zenész, hanem valaki, aki a zenéjével hatással volt a környezetére. Saul időnként kifejezetten kérte, hogy játsszon neki valamit, hogy megnyugodjon. A másik pedig az, amit többek között Buber fejt ki nagyon szépen, a királyság és a kultusz feszültsége. Sámuel mint próféta és pap a király felett áll. Sámuel választja ki és adott esetben távolítja el a királyt. Sámuel nem akar királyságot, csak Dávid személye lesz az, aki a két intézményt úgymond kibékíti. A király feladata volt a kenyérkérdés, a háború, a nép védelme, a próféta pedig a hit embere volt. Ebből a szempontból is érdekes, hogy Dávid személyében hogyan ér össze a két dolog. Dávid királyságának van egy pásztor jellege, ami elsősorban a vigyázás és a gondoskodás. Ezt a jelleget nem találjuk sem Saulnál, sem Salamonnál.

Rózsa Huba kiváló könyve részletesen beszél ezekről a kérdésekről. Luthernek három előszava és két utószava is van a zsoltárok könyvéhez, amely már a hit témáját is alaposabban elemzi. Luther számára a zsoltárok a legmélyebb imádságok voltak tele magasztalással és bűnvallással. Ő is megjegyzi, hogy a zsoltárok nem beszélnek a hit minden egyes témájáról, csak a személyes hit legfontosabb elemeiről. A zsoltárok tisztasága és mélysége többek között abban áll, hogy sok mai imatéma hiányzik belőlük, talán épp azok, amelyek nem méltók a legmélyebb hithez. Luther sokat küzdött a zsoltárok fordításával, mert a zsoltárfordításokban nemcsak az a szempont, hogy pontos legyen a fordítás, de szép és magasztos is. Hogy énekelhető és emelkedett legyen.

A zsoltárokból megtalálható alapvető három téma, a könyörgés, a bűnbánat és a hála egyben az ószövetségi hitvilág szerkezetére is rámutat. Tisztában kell lennünk azzal, hogy vannak bizonyos témák, amelyek az életünkhöz vagy a vallásosságunkhoz mint kultúrához hozzátartoznak, de a hitéletünkhöz nem. Ezt az elválasztást ma is problémásnak látom.

A zsoltárok nyelve nem csupán stilisztikai kérdés, hanem – ahogyan Ingo Baldermann *A Biblia, a tanulás könyve* című művében Westermannra hivatkozva leírja – tartalmi és hitbeli kérdés is. Szerinte a zsoltárokból szereplő magasztalás mérhetetlenül több, mint a hálaadás vagy a „köszönöm”. A magasztalás az Istenre koncentrál, míg a hála és a köszönöm az ajándékra vagy a hálaadó személyre. A zsoltárok visszatérő alapélménye a fenyegetettség, az üldözöttség. A magasztalás nemcsak a visszakapott életnek örül, hanem az élet forrásának megtalálásáról beszél: élni annyi, mint Istennel élni. Soha nem csupán az „eredmény” kell, hanem az, hogy mindez Istentől jön. A magasztalás nyitott, nem korlátozza Istent (legyen meg a te akaratod!), nem írja le neki, hogy mit kell tennie.

A himnikus formáról nagyon gondolatgazdag tanulmány olvasható Paul Ricoeurtól. Egyenesen azt mondja, hogy a himnikus forma nélkül nem lenne történet, mert az egyes történetek újramesélése egyben magasztalás és emlékezet. De az Isten–ember kapcsolatban az én–te viszony is csak ebben a műfajban képzelhető el. Sőt Ricoeur odáig is elmegy, hogy a zsoltárokból kinyilatkoztatás is van. „Miközben kifejezzük, az ige átalakítja érzéseinket.” Az átélt magasztalás, Isten dicsérete meg-

mutat valamit az Isten személyéből is. A különféle beszédformák – elbeszélés, prófécia, törvényszövegek és himnikus forma – különféle teológiai tartalmakat közvetítenek. Ezek egyike sem fordítható át sérülés nélkül egyikről a másikra. Nincs alá-fölé rendeltségi viszony, nem értékeesebb és mélyebb a próféta beszédmód, mint a himnikus. Ebből következik, hogy az Isten–ember viszony olyan oldalát mutatja meg, amely nem írható le törvényekkel és elméleti, teológiai fogalmakkal. A kinyilatkoztatásnak ez a forma épp oly fontos része, mint a többi.

Ha visszatérünk a szerzőség kérdésére abból a szempontból, hogy sokkal később nyerték el a zsoltárok végső formájukat, mint amikor keletkeztek, közben pedig énekként és imádságként a kultusz állandó elemei voltak, akkor azt kell feltételeznünk, hogy elég sokat csiszolódtak az évszázadok alatt ahhoz, hogy Isten népének hitéről hitelesen tanúskodjanak. Azt is érdemes ezzel kapcsolatban megemlíteni, hogy talán az énekek esetében van a legtöbb „beleszólása” a népnek a tartalomba, ott jelenik meg leginkább a közös gondolat, mint a népdaloknál. Az énekeskönyv jobban tükrözi egy nép hitét, mint a hitvallások.

Dávidról általában

Miért éppen Dávid? 2024-ben jelent meg BOLGÁR Dániel történész *Miért éppen a zsidók?* című könyve, amely azt elemzi, hogy milyen sztereotípiák veszik körbe a zsidókat, miket húznak magukra, milyen tartalmakkal kötötték össze a zsidókat az emberek az évszázadok alatt, és hogy ezeknek mennyi a valóságtartalma. Nagyon tanulságos írás. Mintha Dávid esetében is hasonló jelenséggel lenne dolgunk. Az ő személye alkalmasnak bizonyult arra, hogy az istenhit személyes, bűnökkel terhelt viszonyának arcot adjon. Mint ahogy Ábrahám vagy Jákób és Mózes vagy éppen Illés is egy karakternek az összes elemét magára húzza.

Épp ezért semmiképpen nem kerülhetjük ki, hogy Dávid életével foglalkozzunk. Számos zsoltár konkrétan le is írja, hogy milyen alkalomból mondja ezt Dávid. Ha pedig elmondjuk Dávid életét, akkor látjuk, hogy az ő hatása, jelentősége túlnő a személyén. A zsoltárokban megfogalmazott dolgok nem csak Dávid konkrét személyére utalnak, abban benne van egy menekülő ember, egy apa, egy király, egy ókori töprengő, olykor kétségbeeső bűnös ember is. Sőt talán épp ez a lényeg. Olyan történetei vannak Dávidnak, amelyeket mindenki sajátjának érezhet, függetlenül attól, hogy éppen nem Izrael királya. Ha belegondolunk, akkor emberi életünk nagy kérdései előkerülnek Dávid életében.

Dávid eredete. Nagyon érdekes, hogy legalább három – bizonyos mértékben egymást kizáró – elbeszélés van arról, hogy Dávid hogyan kerül a színre. (Mintha kicsit az egyik későbbi messiási vonást is ábrázolná, hogy tudniillik nem tudjuk, honnan jön.) Gyermeckora rejtve van, mintha később igyekeznének ezt pótolni. Az első szerint lantjátékosként kerül Saul udvarába; a második szerint katonai táborba kerül, és legyőzi Góliátot; a harmadik a korai felkenéséről szól. De lássuk, hogy milyen nagy témák kerülnek elő Dávid élettörténetében.

Apa–fiú kapcsolat. Már-már népmesei elem, hogy ő a legkisebb fiú, Sámuelnek még saját apja is vonakodva mutatja meg őt, amikor keresi a leendő királyt, mert esélytelennek tartják őt. Nemcsak az apja, hanem a testvérei és a király is esélytelennek látja. Olyannyira, hogy bár Sámuel királlyá keni, erről senkinek nem beszélnek. Aztán az apa–fiú viszony úgy folytatódik, hogy ő maga sem bizonyul a legjobb apának. Kicsit apa–fiú-, de mindenképpen nagyon emberi és bonyolult történet a Saulal való viszonya. Bizalom, féltékenység, harag, ugyanakkor tisztelet is van benne. Bízik is Saulban,

fél is tőle, de aztán megbosszulja és megsiratja. Ehhez jön hozzá a Saul fiával, Jónátánnal való barátsága és a lányával, Míkállal való rossz házassága.

Házaselet. Milyen emberi és milyen gyakran látott tragédia, ha Dávid házaseletére nézünk! Első felesége nem szereti, valószínűleg kikényszerített házasság volt. Miközben egyik legnagyobb sikerét éli meg, hogy hazahozza a szövetség ládáját, a felesége kineveti, sőt megveti. Közben van több felesége is, többek között a bölcs Abigajil, de alig beszél róluk. A leghíresebb házassága Betsabéval pedig tele van bűnnel és lelkiismeret-furdalással.

Karrier. Micsoda magasságokat és mélységeket élt meg, ha a sikert és a népszerűséget is nézzük! Hogy lehet azt feldolgozni, hogy ő a király, akit sokan szeretnek, mégis menekülnie kell? Sőt épp azért kell menekülnie Saul udvarából, mert népszerű, és a fia is a népszerűségét használja ki ellene. Azt a kettősséget is nehezen dolgozhatta fel, hogy míg politikailag viszonylag sikeres, elismert, a családi élete romokban van. Míg a harcokban sikeres, az emberi kapcsolatai problémásak. Palotát sikerül építenie, de templomot már nem. Amit persze betudhatunk egyszerűen annak is, hogy nem jutott rá ideje, de valószínűleg ez sokkal többet jelent ennél.

Dávid történelmi és teológiai jelentősége

A zsidóság sok szempontból mint aranykorra tekint vissza a dávidi időkre. Azon kevés történelmi korszakok egyike volt, amikor büszkének és erősnek gondolták magukat. Dávidhoz köthető az ideális királyság képe, hozzá köthető Jeruzsálem megalapítása, amely mintegy lezárja a honfoglalást. Aminek az az egyik tartalma, hogy ő az ígért földjének ilyen értelemben az első uralkodója. Hozzá köthető Cádók, akinek a leszármazottai lesznek a későbbi főpapok. Az ő terve a templom építése is, azaz a kultusz rögzítése. Nem utolsósorban pedig a messiásvárás egy fontos eleme is hozzá köthető, azaz az ő utódai közül kerül majd ki a messiás. Ugyanakkor Izrael alaphitvallása a királysággal nem bővül, annak ellenére, hogy hatalmas jelentősége van Izrael történetében. A legfontosabb eleme ennek a hitvallásnak, hogy Ábrahám által kiválasztottak, és Mózes által megszabadultak az egyiptomi fogságból. De hogy Jahve szavatolja Dávid trónjának fennmaradását, az sosem tartozott a hitvallás fő tételeinek sorába. Ezt nagyon szépen levezeti Gerhard von Rad *Az Ószövetség teológiája* című művében. Ezzel együtt – kicsit félve ugyan, de – azt is kijelenthetjük, a messiási ígért sem éri el azt a szintet, hogy hitvallássá emelkedjen. Ezzel kapcsolatban érdemes elgondolkodni azon, hogy amikor Mózes és Illés megjelenik a megdicsőülés hegyén, mint a törvény és a próféta képviselői, Dávid miért nem jelenik meg a királyság nevében. A dávidi királyság a tiszta világosságban jött létre, azaz más jellegű, mint a babilóniai királyság, amely „kezdetben az égből szállt”. Történelmi és nem mítikus, ahogy von Rad elemzi. Míg Ábrahám és Mózes több, mint egyszerű történelem, már-már mítikus hősök lettek, addig Dávid mindig megmarad embernek.

Míg az elbeszélések mintegy kívülről láttatják a királyság helyzetét, a zsoltárok ugyanazt belülről mutatják meg. Ezt is nagyon mélyen elemzi von Rad. A zsoltárok ugyanannak a történetnek a másik oldala.

Különösen érdekes ezt a témát abból a szempontból is megvizsgálni, hogy a jeruzsálemi templom pusztulása után a zsidóságban a királyság, az ország kifejezések elvesztették valóságos jelentésüket, és csak átvitt, vallásos értelemben használták őket. AVINERI művében (1994) nagyon részletesen végig lehet követni azt az ívet, hogy egy bizonyos téma – adott esetben az ország, a király-

ság – hogyan veszíti el központi szerepét, hogyan lesz a Dávidhoz köthető hitnek egy marginális része, és a történelem egy pontján hogyan kerül ismét vissza a reménység központjába. Mint ahogy egy másik, a saját korában konkrét tartalommal bíró kifejezés, a szabadulás hogyan szűkül le csak a lelki dimenziókra. Az, hogy Dávid hite milyen elemeket tartalmaz, nagyrészt a mi helyzetünkről, hitünkről is tanúskodik.

Ajánlott irodalom

AVINERI, Shlomo 1994. *A modern cionizmus kialakulása*. Ford. Babarczy Eszter. Századvég, Budapest.

BOLGÁR Dániel 2024. *Miért éppen a zsidók?* Corvina Kiadó, Budapest.

BALDERMANN, Ingo 1989. *A Biblia a tanulás könyve*. Ford. Fükő Dezső. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest.

BUBER, Martin 1998. *A próféták hite*. Ford. Bendl Júlia. Atlantisz, Budapest.

LUTHER Márton 1995. *Előszók a Szentírás könyveihez*. Ford. Szita Szilvia. Magyarországi Luther Szövetség, Budapest.

RAD, Gerhard von 2000. *Az Ószövetség teológiája*. Ford. Görföl Tibor. Osiris Kiadó, Budapest.

RICOEUR, Paul 1995. *Bibliai hermeneutika*. Ford. Mártonffy Marcell – Bogárdi Szabó István. Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest. (Hermeneutikai füzetek 6.)

RÓZSA Huba 1986. *Az Ószövetség keletkezése*. Szent István Társulat, Budapest.